BOLALARGA NISBATAN ZO‘RAVONLIK TURLARI VA ULARNING NAMOYON BO‘LISHI

Qobilova Nasiba Ismatjon qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti stajyor o‘qituvchisi
Djavlanova Nodira Xamza qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bolalarga nisbatan zo‘ravonlik holatlarining kelib chiqishi, oldini olish, sabablari va oqibatlari haqida so‘z yuritiladi. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik masalalariga jahon miqyosida ko‘rilgan choralar, Jahon sog‘liqni saqlash tashkilotining bolalarga nisbatan ko‘rsatilayotga zo‘ravonlikni oldini olishda ko‘rsatgan tashabbuslari va INSPIRE strategiyasining tashkil etilganligi.*

Kalit so‘z: *Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik, haqorat, e’tiborsizlik, nopok muomala, bezorilik, kiber zo‘ravonlik, og‘ir jarohatlar, INSPIRE, yetti strategiya.*

18 yoshgacha bo‘lgan bolalarga zo‘ravonlik ko‘rsatilishining asosiy sabablari bu bolalar zaifligi omillaridir. Go‘daklikdan boshlab bolalarda doimiy zo‘ravonlikning turli ko‘rinishlaridan aziyat chekish holatlari kuzatiladi, jumladan, ular o‘z oilalarida zaif bo‘ladilar va shu sababli bolalarga nisbatan zo‘ravonlik shakllari o‘z yaqinlari va oilalari tomonidan ko‘p kuzatiladi.

Asosiy dalillar:

- Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik voyaga yetmagan bolalarga nisbatan ota-onalar yoki ularning tarbiyachilari, tengdoshlar, ishqiy sheriklar yoki begona insonlar tomonidan sodir etilgan zo‘ravonlikning barcha ko‘rinishlarini o‘z ichiga oladi.
- Jahon statistik ma’lumotlariga ko‘ra voyaga yetmagan yoshdagi 1 milliardgacha bolalar o‘tgan yili jismoniy, jinsiy yoki hissiy zo‘ravonlik yoki beparvolikni boshdan kechirganligi taxmin qilinmoqda.
- Bolalikda zo‘ravonlikni qurboniga aylanish butun umr sog‘ligi va tinchligiga ta’sir qiladi.
- 2030 yilgacha Barqaror rivojlanish kun tartibining 16.2-maqsadida “bolalarga nisbatan zo‘ravonlik, ekspluatatsiya, odam savdosi va zo‘ravonlikning barcha shakllariga barham berish” kiradi.
- Jahon statistikasidan olingan dalillar bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning oldini olish mumkinligini ko‘rsatadi.

Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik turlari:

Bolalarga nisbatan ko‘rsatilgan zo‘ravonlikning ba’zilari bola rivojlanishining turli bosqichlarida sodir bo‘ladigan shaxslararo zo‘ravonlikning oltita asosiy turidan kamida bittasini o‘z ichiga oladi.

- Nopok muomala (shu jumladan zo‘ravonlik bilan jazolash) jismoniy, jinsiy va psixologik/emotsional zo‘ravonlikni o‘z ichiga oladi;
- Go‘daklar, bolalar va o‘smirlarga ota-onalar, tarbiyachilar va boshqa mas’ul shaxslar tomonidan, ko‘pincha uyda, balki maktablar va mehribonlik uylari kabi sharoitlarda ham e’tiborsizlik.

• Bezorilik (jumladan, kiber zo‘ravonlik) zo‘ravonlik qurboni bilan na yaqini, na ishqiy munosabatda bo‘lgan boshqa bola yoki bolalar guruhi tomonidan hohlanmagan tajovuzkor xatti-harakatlardir. Bu ko‘p takrorlanadigan jismoniy, psixologik yoki ijtimoiy zararni nazarda tutadi va ko‘pincha ta’lim maskanlarida va bolalar yig‘iladigan boshqa joylarda va Internetda sodir bo‘ladi.

• Yoshlar zo‘ravonligi asosan 10–29 yoshdagi shaxslar va yoshlar o‘rtasida to‘plangan bo‘lib, ko‘pincha tanishlar va begona shaxslar o‘rtasida jamoat joylarida sodir bo‘ladi, qurolli tahdidlar yoki qurolsiz (masalan, qurol va pichoqlar kabi) tahdid qilish va jismoniy tajovuzni o‘z ichiga oladi, bu guruhlar orasida sodir etilishi va ular zo‘ravonligini o‘z ichiga olishi mumkin.

• Ishqiy sherigiga ko‘rsatiladigan zo‘ravonlik (yoki oiladagi zo‘ravonlik) yaqin sherik yoki sobiq intim sherigi tomonidan jismoniy, jinsiy va hissiy zo‘ravonlikni o‘z ichiga oladi. Ba’zan erkaklar ham bu zo‘ravonlikning qurboni bo‘lishlari mumkin, ammo intim sherikning zo‘ravonligi ayollarga yomonroq ravishda ta’sir ko‘rsatadi.

• Jinsiy zo‘ravonlik sherikning roziligisiz tugallangan jinsiy aloqa qilishga urinish va jinsiy aloqa bilan aloqador bo‘lmagan jinsiy xarakterdagi harakatlarni (masalan, voyerizm yoki jinsiy zo‘ravonlik) o‘z ichiga oladi.

• Emotsional yoki psixologik zo‘ravonlik bolaning xatti-harakatini cheklash, haqoratlash, masxara qilish, tahdid va qo‘rqitish, kamsitish, inkor qilish va boshqa turli xil jismoniy bo‘lmagan munosabatni o‘z ichiga oladi.

Zo‘ravonlikning ta’siri.

Bolalarga nisbatan ko‘rsatilgan har qanday zo‘ravonlik bolalar, oilalar, guruhlar va millatlarning salomatligi va tinchligiga bir umr ta’sir qiladi. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik:

• O‘limga olib keladi. Odatda o‘tkir tig‘li qurol va o‘qotar qurol kabi qurollarni o‘z ichiga olgan jinoyatchilik o‘smirlar o‘limining asosiy sabablaridan biri hisoblanadi.

• Og‘ir jarohatlarga olib keladi. Ko‘rsatilgan zo‘ravonlik va qotillik uchun jismoniy to‘qnashuv va tajovuz tufayli jismoniy shikast olgan yuzlab asosiy erkaklar zo‘ravonlik qurbonlari bo‘ladi.

• Miya va asab tizimining rivojlanishiga putur yetkazadi. Bolalikda zo‘ravonlikning qurboni bo‘lish miya faoliyatiga putur yetkazishi va asab sistemasining boshqa bo‘limlariga, xususan, endokrin, qon aylanish, tayanch-harakat, reproduktiv, nafas olish va immunitet tizimlariga zarar yetkazishi va umrbodlik yomon oqibatlarga olib kelishi mumkin.

• Sog‘liq uchun xavfli xatti-harakatlarning natijasi. Zo‘ravonlikning har qanday turlari baxtsiz hodisalarga uchragan bolalar, spirtli ichimliklar va giyohvand moddalarni suiste’mol qilish va yuqori xavfli jinsiy xatti-harakatlarga moyil bo‘ladi. Xususan, stress, depressiya, turli xil ruhiy kasalliklar va suitsid holatlariga moyillik o‘ta darajada yuqori bo‘ladi.

• Ko‘zda tutilmagan homiladorlik. Kutilmagan homiladorlik va abortlar, ginekologik muammolar va jinsiy yo‘l bilan yuqadigan infektsiyalarga, shu jumladan OIVga olib keladi.

• Yuqumli bo‘lmagan kasalliklarning ko‘payishi. Yurak-qon tomir kasalliklari, saraton, diabet va xavfli kasalliklarning ortib borishi, zo‘ravonlik va uning oqibatlari bilan ko‘p darajada bog‘liqdir.

• Ta’sir imkoniyatlari va kelajak avlodlar. Zo‘ravonlik va uning har qanday turlaridan jabr chekkan bolalar o‘qishni tashlab ketishlari, ish topishda qiyinchiliklarga duch kelishlari va keyinchalik qurbonga aylanishlari va shaxslararo munosabatlarda zo‘ravonlik qilish xavflari ortishi kuzatiladi. Kelajakda bu zo‘ravonlikning avloddan avlodga o‘tishi sabab bo‘ladi.

Bolalarga nisbatan ko‘rsatilayotgan zo‘ravonlikning oldini olish.

Bolalarga ko‘rsatilayotgan zo‘ravonlikning oldini olish va bartaraf etish mumkin. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning oldini olish va unga qarshi choralar ko‘rish sa’y-harakatlari o‘zaro bog‘liq bo‘lgan to‘rtta xavf darajasida (shaxs, munosabatlar, jamoa, jamiyat) xavf va himoya omillarini tizimli ravishda hal qilishni talab qiladi.

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti tashabbusi bilan 10 ta xalqaro agentlikdan iborat guruh tashkil etildi vabu guruhni *INSPIRE* deb nomlashdi: Bolalarga nisbatan ko‘rsatilayotgan zo‘ravonlikka oldini olish va tugatish bo‘yicha yettita strategiyasini ishlab chiqdi. Ushbu strategiya

butun jahonda va jamoalarda bolalarga nisbatan zo‘ravonlikka barham berish bo‘yicha yordam berishga qaratilgan. INSPIRE so‘zining har bir harfi o‘ziga xos ma’nolarni anglatadi.

Yetti strategiya quyidagilardan iborat:

- Men-bolalarni zo‘ravonlikdan himoya qilish va bartaraf etish bo‘yicha qonunlarni ishlab chiqish va ijro etish
- Normalar va qadriyatlarni o‘zgartirish (qizlarning jinsiy zo‘ravonligini yoki o‘g‘il bolalarning tajovuzkor xatti-harakatlarini ma’qullaydigan me’yorlarni o‘zgartirish);
- Sog‘lom muhit (masalan, mahallalarda zo‘ravonlikning asosiy o‘choqlarini aniqlash va mahalla nozirlari bilan birgalikda choralar ko‘rish);
- Bolalar va tarbiyachilarni qo‘llab-quvvatlash;
- Men daromad va iqtisodiy mustahkamlash (gender tengligi);
- Javob berish xizmatlarini joriy etish (zo‘ravonlikka uchragan bolalarga sifatli shoshilinch tibbiy yordam ko‘rsatish va tegishli psixologik yordam olishlarini ta’minlash);
- Ta’lim va hayotiy ko‘nikmalar (bolalarning ta’lim olishlarini ta’minlash, hayotiy ko‘nikmalarga o‘rgatish).

Umumiy olganda bolalarga nisbatan zo‘ravonlik holatlarini oldini olish uchun butun dunyo bo‘ylab yetarlicha choralar ko‘rilmoqda. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik holatlari asosan tarbiyachilar, ota-onalar yoki ularni o‘rnini bosuvchi shaxslar tomonidan ko‘rsatilayotganini aytishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Latipova Nodira Muxtarjanovna, Ziyayeva Xoleda Omonqul qizi. Zo‘ravonlikka uchragan ayollar va bolalar bilan ijtimoiy ish profilaktikasi o‘quv qo‘llanma «book trade ко» toshkent – 2022 21-22 bet
2. Qobilova N. O‘quvchilarda iroda rivojlanishining o‘zbekiston olimlari tomonidan tadqiq etilganlik holati //Журнал Педагогики и психологии в современном образовании. 2023. – №. I.
3. Qobilova, N. I. (2024). O‘zbekistonda ayollarga nisbatan zo‘ravonlik holatlari va unga doir chora tadbirlar. Innovative Development in Educational Activities, 3(3), 14-18.
4. Zo‘ravonlik, Ozan (2024). Holatlari va unga doir chora tadbirlar Qobilova Nasiba Ismatjon qizi. ISSN 2181-3523 3-JIM, 3-son, 2024-yil, fevral , 14.
5. O‘tgan yilgi bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning global tarqalishi: tizimli tahlil va minimal hisob-kitoblar. Hillis S, Mercy J, Amobi A, Kress H. Pediatriya 2016; 137(3): e20154079.
6. Djavlanova. N. X (2023, December). Jamiyatda komil inson bo‘lib yetishishda o‘qituvchi-murabbiyni o‘rni. In E Conference Zone (pp. 40-43).
7. Djavlanova. N. X Masofaviy ta’limda o‘qiydigan talabalarini mustaqil fikrlashga yo‘naltirish. Образование и наука в XXI веке 2021 y 1206-1212 bet.